

BUDÍNSKY HRAD V DOBE
MATEJA KORVINA

KRÁĽ MATEJ NA FRAGMENTE Z KACHLOVEJ
PECE (80. ROKY 15. STOROČIA),
MAĎARSKÉ NÁRODNÉ MÚZEUM

Zomrel kráľ Matej, je po spravodlivosti. Táto frazeologická jednotka v slovenskom jazyku žije až dodnes. Búrlivá história národa nemohla tohto uhorského panovníka ani vyvlastniť, ani poslovenčiť, ani vy-

PRAVDA BUDÍNSKEHO KRÁĽA

Kráľ Matej v slovenskej ľudovej tradícii

autor | ISTVÁN KÄFER

„Umrel Matiaš, je po pravde; z úst ľudu počujeme to často aj teraz.“
Ľudovít Štúr

lúčiť, a to napriek tomu či práve vďaka tomu, že údajne vedel po slovensky, často sa zdržiaval na slovenskom etnickom území, dal do poriadku etnické pomery v Trnave, že priamo či

nepriamo jemu môžeme ďakovať za súvislú slovenskú jazykovú pamiatku z 25. októbra 1479 a že až dodnes žije v slovenskej ľudovej slovesnosti, v historických piesňach a v niektorých historických prózach národnej písomnosti. Táto Matejova pravda je taká pevná, že sa nestala ani predmetom tradičných maďarsko-slovenských šarvátok o vlastníctvo spo-

ločného duchovného dedičstva, aj keď sa kráľ Matej Korvín stal jedným z najväčších postáv maďarského národa.

REČ SLOVÁKOV ZROZUMITEĽNÁ KRÁĽOVÝM UŠIAM

Gašpar Bak, Matiašov vojak v Čiernom pluku, bol Maďar. Za jeho znamenité vojenské služby ho kráľ vymenoval za spišského prepošta. Bývalý vojak roky študoval na univerzite v Bologni, ba stal sa doktorom teológie a 25. októbra 1472 ho pápež Sixtus IV. vysvätil za kňaza. Vrátil sa domov, dokončil stavbu chrámu v Spišskej Kapitule a sedem rokov po svo-

jej vysviacke, presne vo výročný deň 25. októbra 1479, chrám posvätil. Vážil si dôstojnosť tradícií a vo svojej modlitbe vo svätej omši ďakoval kapitule a zrejme aj zámožnejším rodom na Spiši za ich obetavú aj finančnú podporu, „*keréz pomahali i almužnami od meho žakovstva, zdalibych ja bych nemohol menovati každého zvlášče...*“. Podobne ďakoval a modlil sa „*za ty všetky, keréz tento svätý dom nadali ruchem, kalichy, knehami, kterimižkoľvek grušími klejnoty*“. V neposlednom rade sa modlil „*za stav svetsky, za našeho krála Matiaše uherskeho*“. Dá sa teda predpokladať, že tento seriózny kňaz vedel aj po slovensky, ale nie natoľko dobre, aby mohol spamäti plynule orodovať. Preto napísal, alebo možno dal napísať text na kus pergamenu, ktorý je na viacerých miestach opravený.

Kráľ Matej pozitívne zasahoval do etnických vzťahov aj na iných miestach dnešného Slovenska. V roku 1486 určil poradie richtárov v Trnave medzi Nemcami a Slovákmi a v roku 1488 daroval *fidelo nostro Paulo Holy de Hradna* aj šľachtický erb a vymenoval ho za kapitána mesta. Hoci etnické súvislosti vtedy ešte nehrali takú významnú úlohu, Matej dôverne poznal svojich poddaných a určite sa s nimi nezhováral iba po latinsky. Budínsky kráľ mal živé kontakty aj s Českým kráľovstvom a udomácnenie českého jazyka v Uhorsku ako spisovno-liturgickej reči Slovákov možno považovať za medzinárodnú raritu v rozvoji národov strednej Európy až do polovice 19. storočia. Prešporský slovenský kazateľ Matej Bel pre dnešné uši trochu prekvapujúco napísal:

„Slovenský jazyk už vtedy bol v Uhorsku udomácnený, pretože ním rozprávali po príchode Maďarov pod siedmimi vodcami zvyšky preddunajských Slovanov... Potom však, keď husitov Matej Korvín potlačil, mnohí z Čechov, získajúc občianstvo

**RENASANČNÁ HLAVICA
Z KRÁLOVSKÉHO PALÁCA
V BUDÍNE (PO ROKU 1460),
MAĎARSKÉ NÁRODNÉ MÚZEUM**

MATEJ, VEĽKÝ KRÁĽ – ILUSTRÁCIA JAROSLAVA VODRÁŽKU KU KNIHE PAVLA DOBŠINSKÉHO SĽUNOVÝ KŔŇ, KRESBA ZO ZBIEROK SLOVENSKEJ NÁRODNEJ GALÉRIE

usadili sa v Uhorsku a jazyk domorodých Slovákov priviedli na takú vyspelosť a uhladenosť ... že vyrovnáva sa prirodzenému pôvabu češtiny... V Uhorsku nielen vzdelanci, ale ani magnáti a šľachta ... neváhali podporovať pestovanie slovensko-českého jazyka.“

Tento jazyk, ktorý českí exulanti nazývali „český aneb slovenský“, bol zrozumiteľný aj pre pospolitý slovenský ľud. Jeho krásna poézia a roz-

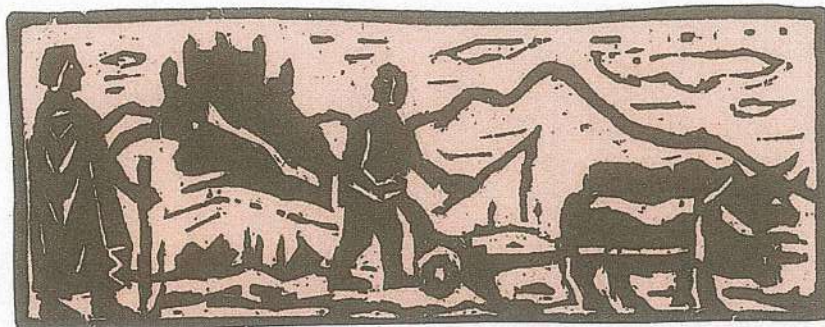
právky obsahujú sem-tam i bohemizmy. V známej ľudovej balade z Rakovca mal kováč krásnu dcéru:

„*Sám kráľ sa zaľúbil do nej a hľadal si cestu ku nej...*“
Preobliekol sa za ženu, a tak sa dostal k dievčaťu...
„*A keď bolo rozvidneno, bolo po meste vraveno, že Anička už nie panna, že s uherským kráľom spala. A keď už bolo po roce, Nosila Janka na ruce. A keď si ho kolísala, takto nad ním spievala: Ej, čučaj, belaj, synu môj, Kráľ Matiaš je otec tvoji!*“

V Kollárovej zbierke znie variant tejto piesne takto:

„*Môj viенок zelený, ver by ťa nedala ani za dukáty, ani za jósagy od Mátáš-Kiráľa. Stratila som, stratila, čo som rada nosila, stratila som zlatý pás, našiel mi ho kráľ Mátáš. Mátáš, Mátáš, vráť mi ho, dám ti turák na pivo, zide sa ti napiti keď budeš zver loviti.*“

Pravda budínskeho kráľa

Keď chodil kráľ Matej po krajine – ilustrácia ku knihe **Slovenské ľudové rozprávky** zo zbierok **Sama Czambela (1959)** od **Ernesta Zmetáka**, Slovenská národná galéria

Na kráľovej holi i na Budínskom hrade

Slovenská ľudová slovesnosť tradične spája Mateja Korvína s Kráľovou holou. Dodnes sa tu návštevníkom ukazuje veľký kameň, na ktorom kráľ rád sedával a obedoval, a skoro v každom chotári sa nachádza pamiatka na jeho meno. Nájdeme o tom stopy i v dielach Mateja Bela a Bohuslava Tablica. Bel spomína i krá-

ľa Bela IV., ale v ľudovej tradícii sa toto meno nezachovalo. Slovenskí mýtnici a jednoduchí ľudia mali mať dôverné vzťahy s kráľom Matejom, v tejto súvislosti sa obzvlášť spomína biedny učiteľ – rektor, ktorý skromne pohostil Mateja. Keďže nemal peniaze na víno, dal krčmárovi do zálohu

(7) „*Proměnilo se jest uherské království, že Budínsky zámek není v naší moci.*“

(8) „*Kde horný Belehrad, kde dolní Belehrad, kde Hunady Mátáš dobrý obránce náš?*“

(48) „*Pane Bože, dej nám lepší čas dojti, uherského krále v Budíně viděti.*“

Budínsky kráľ i ďalej žije v slovenskej historickej próze, v prvom rade v dielach Jána Kalinčiaka *Bozkovci* a *Milkov hrob*, ale aj v zriedkavejšie

LIPA KRÁĽA MATEJA V PARKU BOJNICKÉHO ZÁMKU, KTOREJ VEK ODHADUJÚ NA VIAC NEŽ 700 ROKOV. PODĽA LEGENDY POČAS SVOJHO POBYTU NA ZÁMKU POD ňOU RÁD ODPOČÍVAL MATEJ KORVÍN A ZVOLÁVAL TU I SNEMY.

SOCHA MATEJA KORVÍNA V OBCI GEMER. LOKÁLNE LEGENDY A PAMIATKY NA KRÁLA MATEJA MOŽNO NÁJSŤ V MNOHÝCH MESTÁCH A DEDINÁCH PO CELOM SLOVENSKU.

čítaných prázach ako Orava a v ďalších jeho spisoch. Citujme z Bozkovcov:

„Kráľ slávny a spravodlivý sedel na tróne uhorskom, koruna svätého Štefana od dávnych časov neligotala sa na hodnejšej hlave. Matiaš bol slnkom medzi všetkými doterajšími kráľmi najväčším a najjasnejším. Sila jeho vojska a múdrosť jeho rady záležala síce zo Slovákov, navzdor tomu ale on ani Slováka Maďarovi a Nemcovi, ani týchto onomu ubližovať nedopúšťal.“

Pozorný čitateľ si zaiste povšimne už prítomnú realitu polovice 19. storočia, keď slovenský národ hľadal cestu uznania svojej rovnoprávnosti v krajine. Veď, ako Ján Kalinčiak vo Vlastnom životopise píše:

„... ziacstvo sa už podľa národnosti rozdeľovalo, maďarsky zmýšľajúca

mládež so slovenskou a naopak, nič nemala. Slovo ‚fratres‘ a ‚amici‘ bolo už prestalo. Z Levoče dojdúc, som sa, pravda, pripojil k strane slovenskej.“

KRÁĽ MATEJ A DETVAN MARTIN

V predrevolučných rokoch slovenský duchovný život považoval za svoju vlasť Uhorsko, hoci si uvedomoval, že tento národ je i členom veľkej rodiny Slovanov. Slovenská inteligencia vtedy prijala tento osud. Vo svojom diele to vyjadril aj Kalinčiakov vrstovník Andrej Sládkovič. V jeho vrcholnej poézii sa kráľ Matej i pre neho stal vhodným hrdinom slovenského národa.

Tretia časť Detvana Salátinsky jarmok vyjadruje vedomé hlásenie sa Slovákov k uhorskej vlasti a histórii spolu so všetkými národmi a s celým územím krajiny:

„Potom rozprával Rozhoň zjaviská, vzniklé v Jiskrovom tábore, Bátory a Kňaz, slávne chlapiská v zajímavom rozhovore obrazy z vojny proti Osmanom, o zemi vlastnej Sedmohradčanom kratochvílne predstierajú: a čosi-kamsi mestečko vidia, tam sedliak, tam pán, mešťania Židia, huk, spev, buch, trh, jedia, hrajú.“ (109.)

Kráľ je spravodlivý panovník, celý ľud, mešťan i sedliak prevolávajú mu na slávu. Básnik odložil trpkosť zahnobenej doliny, ukrivdeného ľudu. Kráľ Matej totiž prijíma Martina láskavo, odpustí mu zabitie sokola, no aby boli dokonale predstavené problémy vlasti, slovenského mládenca, ktorý hovorí s kráľom ako rovný s rovným, upozorní na móres akýsi Nemec:

„Či tak treba s jeho jasnosťou zhovárať? Ty trúp surový! Tak kýsi Nemec z jarmočných hostšov zbokou Martinka osloví.“ (125.)

Je to teutónska závišť Maríny, protigermánsky postoj slovenskej chudoby, Daniela Krmana a slovenských kurucov.

Matiaš, zobrazený skoro ako revolučný ľudový tribún a hrdina, nájde ozajstných spojencov iba v silnom Martinovi a v synoch ľudu. Preto jeho autorite neuškodí ani facka, ktorú mu udelí Elenka, Martinova milá. Sládkovič mohol hlboko načrieť do slovenských tradícií, a tak kráľ Detvana môže byť reálnou, ale zároveň ľudovým spôsobom idealizovanou postavou, lebo jeho pôvod pramení v slovenskej ľudovej epike. Tento ľudový kráľ vie dobre, že:

„Sú vám blaženstva večné minúty, ktorých v nízkej chalupe niet a slasti majú sedliacke kúty, ktorých v palácoch nevidieť...“ (174.)

Ľud miluje, zbožňuje kráľa, ktorý si uvedomuje, že jeho moc je v rukách ľudu a ľud musí byť slobodný, aby mohla byť slobodná i vlasť. Martin Hudcovie z Detvy sa ani kvôli Čiernemu pluku nezriekne svojej valašky, ktorá preňho znamená slobodu, nezriekne sa svojho kroja, symbolizujúceho život ľudu, a neodloží ani prirodzenú krásu jeho skvejúcich sa havraních vrkočov. Ani za svet by si nenatiahol čudné šaty Nemcov, podobne ako zemaniam v Kalinčiakovej poviedke Svätý Duch.

SLOVENSKÁ NÁDEJ ŽIVÁ Z MINULOSTI

V porevolučnom období ešte do polovice 70. rokov 19. storočia žila slovenská nádej, že sa môže uskutočniť prijateľná dohoda s vedúcimi politikmi Uhorska o možnosti národného bytia. Sládkovič sa vo Svätomartiniáde opäť odvoláva na Budín a Pešť:

„Kto vezme slovo slovenské to? Kto ho zanesie k otcom vlasti, tam, kde Dunaj nosí slovenské vody a v ohromných putách nad nimi čušia Tatier žuly, v hluku národov večité oddávky svätiac hrdého Budína s mladuchou strojnou v uhorskom diadéme, Pešťou?“

Stredovýchodná Európa sa stáva romantickou budúcnosťou, vidinou staronového kontinentu:

Pravda budínskeho kráľa

I KRÁLOVA HOĽA SA PODĽA MIESTNEJ TRADÍCIE SPÁJA PRÁVE S KRÁLOM MATEJOM, KTORÝ SA POD ňOU VRAJ NEJEDEN RAZ S OBLUBOU ZASTAVIL

*„Sem ruku, bratia a spoluobčania!
Sem Rusín, Chorvát, Srb, Maďar a Rumun!
Stiahnime zlatou a svätou obručou
uhorské dúhy nádoby tej svätej,
ktorú voláme ‚vlast‘ a v ktorej sladké
víno slobody iskrí sa, to naše!“*

tejovi podobne i v novej publikácii o dejinách Uhorska z pera slovenských historikov:

„Kráľa Mateja treba považovať v pravom zmysle slova za uhorského panovníka, čiže vládcu krajiny, ktorá

dávno predtým i neskôr bola domovinou a vlasťou mnohých etník a národností, či už ide o Maďarov, Slovákov, Chorvátov, Rusínov, Nemcov, Latinov, Valachov, ako aj Židov žijúcich v Uhorsku.“

Predstavu rovnoprávnosti národov Uhorska vyjadruje historická povesť Valgatha od Ľudovíta Kubániho, ktorý si predstavil zjednotenie Slovákov s Maďarmi uzavretím manželstva Valgathovej dcéry s Ladislavom Huňadym:

„Székelyovi oddal stred, v ktorom sedmohradskí Rumuni so Slovačou, čo huňadovcom zostala verná, tvorili neporovnateľnú múropevnú pechotu, Rozgoňovi ľavé krídlo jazdcov z hajdúckych miest a Kumánov, pravé však, záležajúce z jazdy maďarského zemianstva, svojmu synovi Lackovi, nechajúc Kanižayho ako veliteľa dolnozemskej vetroskorých čikóšov v zadu čo rezervu púšti synov... Hrozný nával českej pechoty zlomil sa na skalopevných prsiach Rumunov.“

Pravda budínskeho kráľa žije aj dnes. Citované úryvky sa dajú čítať a môžu slúžiť dnešnému zblížovaniu národov. Historická veda svedčí o Ma-

MATEJ KORVÍN V ROLI SPRAVODLIVÉHO KRÁĽA MATEJA SA OBJAVUJE AJ V SLOVENSKEJ LITERATÚRE, NAPRIKĽAD V DETVANOVÍ OD ANDREJA SLÁDKOVIČA

